

Aplikovaný sociálně-vědní výzkum jako spolu-vyprávění

Kateřina Sidiropulu Janků

Abstract: This paper presents the phenomenon of applied social-scientific research in the context of the structural development of scientific production and the system of scientific results evaluation. In addition to the introduction of basic concepts (applied research, engaged research, participative/action/activist research, interdisciplinary research), it gives a summary of trends in socio-scientific Czechia research over the last decade. On the theoretical level, the paper discusses the nature of applied knowledge and its placement in the context of the social sciences status and the relationship between natural and social sciences. Also, it advocates T. H. Eriksen's altercentric writing method as a key to applied socio-scientific research. The chosen perspective is presented as a solid example of micro-analysis of the genealogy of interpersonal relationship within the applied social-scientific research. The multi-genre production background, the criteria of successful implementation of applied goals throughout the research process, as well as an ongoing reflexive discussion on the nature of socio-scientific research are shown to be essential to the successful development of applied social-scientific research. Three forms of relationship between the social sciences and the non-scientific society are proposed; they are advising, un-learning, and co-learning.

Keywords: altercentric writing, applied social sciences, co-narration, Czechia, research relationships, science impact assessment

Úvod

Aplikovaný sociálně-vědní výzkum rozhodně není novým fenoménem.¹ V sociologii se jím zabýval již v roce 1957 Alvin Gouldner ve stati „Theoretical

¹ Ráda bych poděkovala všem anonymním i neanonymním kritikům pracovních verzí textu za trpělivé a zevrubné čtení; stejně jako panelistům na konferencích, kde jsem partikulární argumenty představila a debatovala. Děkuji organizátorům konference CASA v Praze v roce 2014, Pavlovi Kubaníkovi za pozvání na „Romistické utopie“ ve stejném roce, účastníkům závěrečné konference projektu „Paměť romských dělníků“ v Brně v roce 2015, Mirce Hlinčkové za zorganizování panelu k aplikované antropologii na výroční konferenci Etnologického ústavu SAV v roce 2016 ve Smolenici, a za to, že pozvala Joanu Breidenbach.

Requirements of the Applied Social Sciences“ pro *American Sociological Review*. Antropologická praxe aplikovaných postupů sahá ještě mnohem dále, Keddia s Bennettovou (2005) argumentují, že aplikovaná antropologie (mimo jiné jako nástroj správy koloniálních společenství) byla praktikována dlouho před svou institucionalizací, ale upozorňují také, že první kurz s názvem Aplikovaná antropologie byl vyučován na Oxfordské univerzitě již v roce 1906. Co je relativně nové v kontextu Česka, a proč nyní stojí za to se aplikovaným výzkumem v sociálních vědách zabývat, je přizvání aplikovaných výstupů do systému hodnocení místní vědecké produkce. V roce 2012 vydal Tomáš Hirt s kolektivem českou učebnici aplikované antropologie a Tereza Stöckelová téma představila v monografii *Nebezpečné známosti: O vztahu sociálních věd a společnosti*, a to zvláště v kapitole „Logika výkazu a logika účasti“ (2012: 42–48). Tématu dopadů aplikovaných sociálně-vědních výsledků a jejich měřitelnosti, a souměřitelnosti s výsledky přírodních a technických věd, se věnuje monografie *The Impact of the Social Sciences: How Academics and their Research Make a Difference* Simona Bastowa, Patricka Dunleavyho a Jane Tinklerové (2014). Kniha navazuje na diskuse o dopadu sociálních věd a aplikovaných výstupů probíhající na London School of Economics (LSE Impact Blog 2018; Roll-Hansen 2009).

Připojit se k debatě o aplikovaných sociálně-vědních postupech jsem se rozhodla v návaznosti na realizaci aplikovaného projektu „O leperiben / Paměť romských dělníků“. V dubnu 2015 jsem se díky vedení projektu ocitla v Pražské křižovatce na slavnostním představení první mapy sociálních inovátorů České republiky, kterou sestavila nadace Ashoka. Úvodní řečník popisoval inovátory jako odvážlivce, kteří z definice mnohdy ve svých snahách neuspějí. Sama jsem se později s neúspěchem setkala, ale paralelně s ním jsem zažívala mnohé úspěchy. Projekt byl totiž z hlediska donora hodnocen jako neúspěšný, protože navzdory snaze realizátorů projektu jím nebyla uznána certifikovaná metodika. Některé výstupy ještě stále dopracováváme (samozřejmě bez nároku na jejich uznání jako výstupu projektu, neboť ten skončil v roce 2015), jiné se transformují do nových podob na popud někdejších spolupracovníků, nebo konzumentů výstupů projektu. Řada prezentací na téma aplikovaného výzkumu mě nakonec vedla k sepsání tohoto textu, který je rozpravou nad otázkou, čím vlastně aplikovaná sociální věda je, přičemž ústí v argumentaci, že aplikované sociálně-vědné postupy jsou něčím více, než pouhou aplikací základních vědeckých poznatků.

Nejprve představím terminologii a administrativní parametry aplikovaného sociálně-vědného zkoumání. Obojí, terminologie i administrativa aplikovaného zkoumání jsou v českém kontextu značně neusazená a neustále se vyvíjejí, proto považují za užitečné zachytit současný stav a jeho autorskou interpretaci, z níž vychází má další argumentace. Následuje pasáž, která shrnuje počátky aplikovaného (podle parametrů hodnocení vědy a jejich aplikovaných výstupů) sociálně-

vědného výzkumu v Česku a představuje posun od výzkumů zadávaných veřejnou správou k triádě akademičnost–participativita–popularizace. Jádrem textu tvoří představení genealogie jednoho výzkumného vztahu, který se odvíjel specificky s ohledem na to, že se jednalo o aplikovaný výzkum. Tento mikroskopický pohled na konkrétní mezilidský vztah mi umožňuje v závěru diskutovat povahu aplikovaných sociálně-vědných postupů jako specifické kulturní formy napomáhající vytváření teleologických společenství. Řada aspektů aplikovaného sociálně-vědného zkoumání má totiž charakter integrativní, souvisí s prolínáním toho, co se odehrává „uvnitř“ vědy a „vně“. Zaměřím se na témata participace, jazyka a vytváření a přetváření mezilidských vztahů skrze aplikované výzkumné aktivity.

Terminologie aplikovaného sociálně-vědného výzkumu

V debatách i v praxi aplikovaného sociálně-vědného výzkumu se vedle pojmu „aplikovaný“ objevují také další pojmy a podoby zkoumání, které bych zde ráda stručně představila. Následující glosář má sloužit k základní orientaci v pojmech zvláště pro ty čtenáře, kteří sami s aplikovanými postupy nemají mnoho osobní zkušenosti. Upozorňuji přitom, že pojem „aplikovaný výzkum“ nevnímám jako pojem ostatní termíny zastřešující.

Aplikovaný výzkum. Výzkum, který se zaměřuje na využití poznatků v mimoakademické praxi. Zároveň se jedná o výzkum již od přípravné fáze realizovaný v úzkém kontaktu s jinými, než vědeckými sociálními poli. V čítance aplikované antropologie sestavené Jamesem H. McDonaldem (2002) nalezneme přehled odvětví aplikovaných realizací, který je relevantní pro sociální vědy obecně. Jsou jimi: městské plánování, zdravotnictví, rozvojové a environmentální aktivity, vzdělávání a průmysl a obchod. Smelser a Reed (2012: 5–6) hovoří o třech dimenzích, ve kterých můžeme rozpoznat, že se jedná o aplikovaný výzkum: specifické metodologické přístupy, zaměření na účelnost výsledků bádání a celkově specifická perspektiva, kterou se díváme na studované jevy. Jinou možností, jak podle nich aplikovaný výzkum vymezit, je vymezení s pomocí publika, kterému jsou výsledky bádání určeny (ibid.: 7–8). Můžeme tedy shrnout, že aplikovaný výzkum je takový, který svým zaměřením a zpracováním reaguje na bezprostřední potřeby i jiné, než akademické sféry, a své výsledky také komunikuje mimo vědeckou oborovou veřejnost. Rozhodně by nebylo adekvátní automaticky zaměňovat pojem „aplikovaný“ za „užitečný“. Více o problematičnosti takové zkratky viz zmiňovaná studie Terezy Stöckelové (2012). Tomáš Hirt (2008) v jednom z prvních textů, který téma aplikovaného výzkumu diskutoval v kontextu českých sociálních věd, tvrdí, že aplikovaná věda je taková, která zpracovává mimoakademické zakázky. Aplikovanou sociální vědu můžeme také definovat z hlediska povahy svých výstupů, které jsou v systému hodnocení vědeckých výsledků jako aplikované hodnoceny. V oblasti přírodních a technických věd se hodnotí patenty, ověřené technologie, vzory a prototypy;

v oblasti sociálních a humanitních věd certifikované metodiky – návrhy funkčních řešení v oblasti vzdělávání, regionálního rozvoje či sociální politiky. Stejně jako v případě přírodních a technických aplikovaných výsledků, jsou i certifikované metodiky někdy vypracovávány, aniž by byly zároveň vykázány v systému hodnocení vědeckého výkonu – příkladem jsou metodiky publikované Agenturou pro sociální začleňování Úřadu vlády ČR (2018).

Angažovaný výzkum. Za jednu ze stěžejních knih ustavující pojem angažovanosti v kontextu sociálních věd, je možné považovat monografii Thomase Hylanda Eriksena *Engaging Anthropology: The Case for a Public Presence* (2013 [2006]). Jeho pojetí angažovanosti se zaměřuje na aktivní a adekvátní komunikaci vědeckých poznatků neakademické veřejnosti. Tomáš Hirt (2008: odst. 15) vnímá v kontextu antropologie angažovanost jako „označení individuálních aktivit antropologů ve veřejném intelektuálním a politickém diskurzu, které nejsou objednány a zaplacené externími zadavateli, ale jsou výrazem jejich osobního zájmu o charakter politického uspořádání a obecně sdílených hodnot, resp. výrazem snahy přispět k řešení různých společenských a globálních problémů“. Souhlasím s Hirtem, že prvek osobního zájmu je podstatnou podmínkou angažovaného výzkumu. Na druhou stranu si ovšem nemyslím, že osobní zájem a nasazení musí vždy znamenat angažovanost ve smyslu prosazování konkrétního řešení. Možná je to jen otázka jazykových nuancí, neboť anglický výraz „engage“ se nemusí překládat jen jako významově silné „angažovat se“, ale také „vkládat se“ do věci, do diskuse, do řešení problému. Druhým bodem k diskusi je pak financování angažovaného výzkumu. Hirtovu vyjádření rozumím spíše jako personifikaci angažovaného zkoumání, ve smyslu toho, že osobní míra zapojení se do diskuse a řešení problému není něco, co je možná patřičně podmiňovat finančním kontraktem.

Participativní/akční/aktivistický výzkum. Pojmy „participativní“ a „akční“ zpravidla figurují v odborné literatuře společně. Dá se říci, že akční výzkum je podkategorii výzkumu participativního, ne každý participativní výzkum tedy musí být výzkumem akčním. Tradice participativního/akčního výzkumu má ukotvení v sociální psychologii a vzdělávacím výzkumu, metodologicky klade důraz na vytváření nehierarchických vztahů s těmi, jichž se výzkum dotýká. Výraz „participativní“ je odvozen z latinského „participium“, účast. Specifikum akčního výzkumu shrnuje v úvodní stati *The SAGE Handbook of Action Research* Hilary Bradbury (2015: 2) jako výzkum *s*, nikoliv *o*, v případě konvenčního výzkumu, či *pro*, v případě výzkumu aplikovaného. Toto na první pohled zjednodušující vysvětlení má v praxi akčního výzkumu přísný, a přísně řízený a sledovaný, projev spolu-vytváření² výzkumného plánu, realizace, i interpretace, prezentace a zužitkování výsledků. V chápání participativního výzkumu neexistuje jednota. Například Charles R. Hale

---

² V angličtině se objevuje pojem „co-creation“.

(2001) považuje každý participativní výzkum za z definice aktivistický. Rozlišení akčního a aktivistického výzkumu ponechávám na fundovanějších kolezích, neboť jsem se ve své praxi aktivistickým výzkumem nezabývala. Jednotlivým prvkem všech tří pojmů se však zdá být agenda dávání hlasu mocensky nebo symbolicky znevýhodněným lidem a společenským fenoménům, často v návaznosti na kritiku reprodukce sociálních hegemonií skrze konvenční výzkumné postupy (viz např. Fine 1994).

Interdisciplinární výzkum. Přesto, že interdisciplinarita není definiční podmínkou aplikovaných vědeckých postupů, prolínání disciplín je v aplikovaných postupech velmi častým jevem. Zájem o uchopení mezioborového, tedy interdisciplinárního zkoumání má tradičně ukotvení v oblasti sociální historie a obecného humanitního vzdělání; velkou přehledovou monografií na téma interdisciplinarit napsala Julie T. Kleinová (1991). Shodně s novější monografií Joe Morana, která se již dočkala také druhého revidovaného vydání (2010), se Kleinová zabývá možnostmi mezioborového zkoumání napříč disciplínami, tedy nejen v oblasti společenskovědní. Nejnovější kniha Harveyho J. Graffa *Undisciplining Knowledge: Interdisciplinarity in the Twentieth Century* (2015) více tematizuje problematiku statusu interdisciplinárního vědění jako takového. Podobným směrem se ubírá stať Boba Jessopa a Ngai-Ling Sum „Pre-disciplinary and Post-disciplinary Perspectives“ (2001). Autoři zabývající se interdisciplinaritou se zaměřují jak na možnosti vědecké spolupráce přírodních a sociálních věd, tak na lepší porozumění specifické povaze interdisciplinárních poznatků. Vedle rozvíjející se diskuse o metodách, obsahu a povaze interdisciplinárního vědění se již také objevují příručky pro studenty (Menken a Keestra 2016), z čehož lze usuzovat, že interdisciplinarita se postupně stává běžnou součástí akademického provozu.

Ve zkratce je tedy možno říci, že zatímco pojem „aplikovaný“ znamená zaměření na možnost využití výsledků také v mimoakademické praxi, pojem „angažovaný“ označuje přístupy, které tuto možnost posouvají do roviny osobního prozrazování změny či intervence samotnými autory výzkumu. „Participativní/akční/aktivistické“ postupy využívají přizvání objektů/účastníků výzkumu do aktivní role ve všech fázích výzkumného procesu. „Interdisciplinární“ jsou pak takové výzkumné postupy, které integrují více disciplinárních hledisek, a to ideálně ve všech fázích výzkumného procesu.

Administrování a vykazování aplikovaného výzkumu v Česku

Aplikovaná sociální věda má dnes zakotvení v systému hodnocení vědy, který se v České republice, stejně jako v celé Evropské unii, opírá o definice uvedené v manuálu Frascati. Ten od roku 1963 vydává a pravidelně edituje OECD. Ve verzi z roku 2015 je uvedeno (Frascati Manual 2015: 51, překlad a úprava KSJ):

Aplikovaný výzkum

2.29 Aplikovaný výzkum je originální zkoumání, které je podstoupeno za účelem dosažení nových vědomostí. Je nicméně *směřováno přímo ke specifickému cíli či účelu, který je zaměřen prakticky.*

2.31 *Výsledky aplikovaného výzkumu jsou primárně zaměřeny na to, aby byly hodnotné pro možné využití při tvorbě produktů, postupů, metod a systémů. Aplikovaný výzkum poskytuje operativní formy idejí.* Aplikování použitého vědění může být chráněno nástroji ochrany intelektuálního vlastnictví, a to včetně režimů utajení.

V definici je tedy zakotveno, jak je vhodné rozumět své vědecké činnosti jako aplikované, pokud chceme, aby byly výsledky uznány v centrálním systému hodnocení vědecké produkce. Aplikované sociálně-vědné postupy jsou, jak shrnuje odstavec 2.31, *operativní formy*, do kterých jsou vstřípeny nové vědecké poznatky. Veškerá jiná činnost, hodnocená subjektivně jako společensky relevantní, není ukotvena v systému hodnocení vědy, a tudíž, jakkoliv se nám jako vědcům může jevit jako užitečná, až do nedávné doby nebyla takto uznávaná coby produkt vědeckého snažení a neodráží se ve finančních hodnoceních výzkumné činnosti.

V roce 2017 vydal Úřad vlády ČR novou „Metodiku hodnocení výzkumných organizací a hodnocení programů účelové podpory výzkumu, vývoje a inovací“, která vyjmenovává druhy aplikovaných výsledků, ale také blíže upravuje způsob jejich hodnocení (Úřad vlády ČR 2017). Takzvaná metodika M17+ představuje pět modulů hodnocení výsledků vědy a výzkumu, z nichž třetí modul Společenská relevance je explicitně, i když ne výlučně, zaměřen na hodnocení aplikovaných výsledků. Za pozornost stojí, že tento modul se také hodnotí s pomocí samostatné škály hodnocení; tou je pětibodová Kvalitativní stupnice pro II. kategorii. Vynikající hodnocení je definováno následovně (ibid.: 23):

Výsledek na špičkové úrovni (world-leading), jehož využití v praxi přinese zásadní změnu s mezinárodním ekonomickým dopadem (reálný předpoklad širokého uplatnění na více zahraničních trzích atd.), nebo změnu s mimořádným dopadem mezinárodního charakteru na společnost (reálný předpoklad zásadního uplatnění na mezinárodní úrovni v oblastech veřejného zájmu).

V předchozí stupnici vztahující se především na výsledky základního výzkumu je uvedena poznámka, která rozlišuje mezinárodně uznatelnou kvalitu práce díla a mezinárodní dopad následovně (ibid.):

„Špičková světová úroveň“, „mezinárodně“ a „národně“ uznávané v tomto kontextu označuje standardy kvality. Neodkazuje na povahu nebo zeměpisný rámec působnosti jednotlivých subjektů, ani na místo provádění výzkumu

nebo oblast jeho šíření. Např. výzkum, který je zaměřen na téma specifické pro ČR, může splňovat kritéria pro „špičkovou světovou úroveň“. Naopak práce s mezinárodním zaměřením nemusí být „špičkovým světovým, mezinárodně vynikajícím nebo mezinárodně uznávaným“ standardem.

Taková poznámka v Kvalitativní stupnici pro II. kategorii není. Znamená to, že na rozdíl od základního výzkumu, musí tvůrci aplikovaných výsledků, kteří chtějí dosáhnout na nejvyšší hodnocení, prokazatelně doložit mezinárodní dopad na více zahraničních trzích, nebo v oblasti veřejného zájmu. I když tedy metodika M17+ představuje vstřícný posun zavedení kategorie Společenská relevance i do oblasti aplikovaných výstupů, kritéria excelentního uplatnění jsou pro aplikované výstupy přísnější, než v případě základního výzkumu.

V českém systému hodnocení věd sociální antropologové nesoupeří (na rozdíl od sociologů) o svůj vědecký výkon s přírodními vědami. V českém kontextu je od roku 2008 sociální antropologie zařazena v systému hodnocení vědeckých výsledků do Národního rámce excelence, tedy mimo kritéria platná pro přírodní vědy. Sociologie je společně s geografii, která existuje na pomezí přírodních a sociálních věd, umístěna mimo rámec excelence, a tedy se s konfrontací s přírodními vědami potýká také na poli výpočtu vědeckého výkonu. Všechny sociální vědy pak, bez ohledu na systém hodnocení vědeckého výkonu, kontinuálně udržují vnitřní reflexivní dialog o povaze vědění, které přinášejí. Nárůst zájmu o aplikované sociálně-vědné výzkumy by proto nebylo dobré přičítat pouze strukturálním pobídkám k financování aplikovaného zkoumání v sociálních a humanitních vědách. Příčinu je záhodno hledat také v dialogu sociálních polí uvnitř a vně vědeckého provozu. Ve stále propojenějším světě roste komplexita (nejen) sociálních problémů a aplikované výzkumné postupy jsou přirozeně součástí hledání interdisciplinárních řešení. Jak píše Neil Smelser a John Reed ve své knize *Usable Social Science* (2012: 317, překlad KSJ): „V současné době nepředstavuje hlavní podnět k integraci vědeckých výsledků výzva k budování velkých všeobjímajících teorií, ale spíše skromnější snahy o interdisciplinární postupy.“

Někdy však interdisciplinarita naráží na strukturální překážky. V Česku aktuálně existují dva velké grantové programy na podporu aplikovaného sociálně-vědného zkoumání, program podpory národní a kulturní identity NAKI vyhlášený poprvé v roce 2010 (Ministerstvo kultury ČR 2018), a v roce 2017 otevřená programová linie Technologické agentury České republiky na podporu aplikovaného společenskovedného a humanitního výzkumu ĚTA (TAČR 2018a). Mezi programem TAČR ĚTA a NAKI existuje jisté dělení témat podle definovaných Národních priorit orientovaného výzkumu experimentálního vývoje a inovací (Rada vlády pro výzkum, vývoj a inovace 2018), které jsou finančně podporovány. V programu TAČR ĚTA je definováno, že tento program nepodporuje plnění Priorit, které byly již dříve doménou programu NAKI, a v gesci programu NAKI zůstávají (TAČR

2018b: 3). Z toho vyplývá, že může být problematické získat státní podporu pro řešení intersekcíálních témat. Toto dělení může tedy mít vliv na to, jak sociální vědci postupují při psaní projektových přihlášek a rozvažování o prioritních tématech, k jejichž řešení by rádi přispěli, což jsme také na jaře 2018 při podávání sociologicko-mediologicko-architektonického grantu TAČR řešili.

Aplikovaný sociálně-vědní výzkum v Česku

V českém kontextu je v oblasti aplikovaných sociálně-vědních výzkumů, které jsou realizovány na půdě akademických institucí, stále jedním z klíčových témat oblast sociálního vyloučení a česko-romských vztahů. Po roce 1989 se téma postupně akcentovalo a s přechodem na tržní ekonomiku a s restrukturalizací hospodářství se začala zviditelňovat propast mezi ekonomickým statusem českých Romů a etnických Čechů. Zároveň se na českých univerzitách stále více otevírala možnost studia sociální antropologie a terénní výzkum mezi Romy dobře a finančně dostupně odpovídal požadavkům na formativní zkušenost zkoumání exotična.

Pro diskusi o aplikovaném sociálně-vědním výzkumu v ČR byla významná debata o výzkumu v sociálně-vyloučených lokalitách a konceptualizace kategorie romské etno-kulturní příslušnosti, která probíhala před deseti lety, a jejíž průběh je zaznamenán na stránkách časopisu *Biograf*. Hana Synková (2008) v ní představila témata, kterými by se bylo dobré do budoucna reflexivně zabývat v rámci komunity sociálních vědců. Tomáš Hirt, zakládající člen Centra aplikované antropologie a terénního výzkumu (2017), sehrál sepsáním textu „Výhledy a útrapy aplikované antropologie v ČR: Příspěvek k debatě o výzkumu jedné sporné problematiky“ (2008) významnou roli v této debatě, neboť vyzdvihl otázku aplikovaného sociálně-vědního výzkumu jako tématu zasluhujícího samostatnou pozornost. Aplikovaná věda totiž neznamená jen pouhou aplikaci vědění, ale je něčím kvalitativně specifickým. Hirt se svými spolupracovníky ostře kritizoval etno-esenciální nahlížení sociálních problémů. Tato debata, iniciovaná především výzkumnou prací a argumentací Marka Jakoubka (Jakoubek a Hirt 2004; Jakoubek a Budilová 2008), byla ve své době poměrně bouřlivá; za všechny si dovoluji upozornit na dva texty, a to od Pavla Barši (2008) a Jaroslava Skupníka (2009), které zainteresovaného čtenáře, společně s debatou v *Biografu*, provedou spolehlivě diskusí.

V posledních letech charakterizuje aplikované sociálně-vědní výzkumné projekty výraznější přítomnost popularizace (která byla dříve spíše doménou přírodních věd, veřejnosti je v tomto směru znám astrofyzik Jiří Grygar) a také přítomnost experimentálních, především participativních metod. Třídou nejchudších (což je na rozdíl od pojmu sociálního vyloučení pojem míjející se s praktickým sociálně-politickým diskurzem) se dlouhodobě zabývá Petr Vašát. Jeho aktivity mají výrazný participativní charakter – do výzkumných aktivit se aktivně zapojili lidé bez domova, tedy samotní nositelé zkoumaného fenoménu. Kromě souboru

akademických textů (Vašát 2012; 2013; 2014) je téma komunikováno prostřednictvím webové stránky projektu HOBOfemia, důraz je kladen také na mediální a výstavní prezentaci tématu (HOBOfemia 2017). Podobnou kombinaci postupů, tedy triádu akademičnost–participativita–popularizace, obsahují aktivity antropoložky Petry Ezzeddine a kolektivu v oblasti stárnutí žen migrantek v ČR. Akademický výstup představuje text „Ženy v meziprostoru: Gender, zkušenost uprchlictví a stárnutí“ (Havelková a Ezzeddine 2016), participativní pak především blog „SIMI bez vrásek: Migrantky vs. stárnutí“ (SIMI 2017a). Za popularizační výstup je možné považovat širší veřejnosti určený text *Ženy na vedlejší koleji(?): Gender, migrace a stárnutí* (Hradečná, Jelínková, Ezzeddine a Havelková 2016), a filmový dokument „Ženy odvedle“ (SIMI 2017b). Obdobně byl také koncipován projekt „Paměť romských dělníků“ realizovaný v letech 2012–2015, který jsem vedla, a který mne přivedl k zevrubnějšímu zájmu o aplikované sociálně-vědné postupy. Pro odbornou veřejnost jsme připravili kolektivní monografii *Doing Research, Making Science: The Memory of Roma Workmen* zaměřenou na kvalitativní metodologii a výzkum v oblasti sociálního vyloučení, třídní analýzy a kulturní sociologii subpolitických intervencí³ ve veřejném prostoru (Nedbálková a Sidiropulu Janků 2015), Romistům a analytikům sociální paměti je určen soubor editovaných životních vyprávění romských pamětnic a pamětníků poválečného přesunu za prací ze Slovenska do českých měst (Sidiropulu Janků 2015a); participativní linii představovala příprava a realizace pouliční výstavy (Sidiropulu Janků 2015b). V průběhu řešení projektu vznikl také celovečerní dokument „Když máš práci, máš všechno“ (Hlaváček, Hlaváčková a Sidiropulu Janků 2015) a soubor vzdělávacích lekcí určených žákům od 12 do 20 let (Cudráková, Červeňáková, Hoření a Oláh 2015).

Praxe za posledních patnáct let, kterou jsem zde s pomocí tří příkladů aplikovaných sociálně-vědných výzkumů stručně představila, se od předchozího období liší především změnou politiky vykazování. V minulosti představovaly aplikované postupy spíše dobrovolnou „osvětovou“ praxi vědců, kteří byli sami o sobě přesvědčeni o hodnotě aplikované vědy a popularizace. Výše zmínění autoři proto představují generaci prvolezeckou, a studenti, kteří se s těmito autory dnes setkají, mohou nabýt dojmu, že aplikované sociálně-vědné postupy jsou standardní součástí vědeckého provozu. Proměnil se také dobový kontext. Veřejná role sociálních vědců, která přirozeně zasahuje do aplikované vědecké praxe, je uvnitř i vně vědecké komunity odlišně hodnocena v jednotlivých historických obdobích. Jiný status měla v období normalizace, v 90. letech 20. století v souvislosti s postkomunistickou transformací společnosti, poslední výrazný posun je patrný zhruba od roku 2015, kdy v Evropě probíhá dramatická demografická a ideologická proměna v souvislosti s proměnou dynamiky a statusu mezinárodní azylové migrace.

³ Za tento pojem děkuji Pavlu Baršovi (2015).

Tereza Stöckelová představuje ve svém textu „Academics and Policy-Relevant Knowledge“ (2016) čtyři strategie, které v současných podmínkách zaujímají čeští sociální vědci k aplikovaným postupům. Část sociálních vědců *rezignuje na vypracovávání aplikovaných výstupů*; neboť dvouhlavý úspěch uvedení inovace do praxe a jejího započítání do vědeckého výkonu není v současných podmínkách zaručen. Jiní *se soustředí na aplikované grantové výzvy*, další své aplikované aktivity *oddělují od svého akademického působení* a nesnaží se o institucionální integraci obou typů aktivit. Čtvrtá strategie není vlastně strategií akademickou, představuje jí totiž rozhodnutí na akademické působení formálně rezignovat a své vědění *přetavovat do ryze neakademické praxe* neziskových organizací, státních a samosprávných institucí.

Běžnou součástí grantových přihlášek vědeckých projektů bývá uvedení, proč je daný problém, na který se chce vědecký tým zaměřit, nutno řešit, a to právě teď a právě navrhovaným způsobem. Pouhé navázání na stávající tradici vědění a příslib jejího dalšího rozvinutí není v sociálních vědách obvyklou legitimizační strategií, je nutno přidat příběh důležitosti tématu. Zygmunt Bauman ve své teoretické esejí „Sociological Enlightenment — For Whom, About What?“ (2000) shrnuje genealogii vybudování sociologie jako vědního oboru. Vedle definování předmětu svého zájmu, konkrétně řešení hobbesovského problému, tedy jak je možné, že lidé vůbec kooperují a vytvářejí fungující společenství, hrálo od počátku významnou roli poměrování se s parametry přírodních věd. Bauman v této souvislosti popisuje, jak se sociální vědy pokoušejí dorovnat v tomto poměrování s pomocí snah degradovat fenomény, které zkoumají, na předměty bez vyjadřovací autonomie, takové snahy však nepovažuje za analyticky důsledné. Přesto toto poměrování končí v očích laické veřejnosti ve prospěch věd přírodních. Povaha sociálních problémů totiž neumožňuje, a pravděpodobně ani v budoucnu nebude umožňovat, nabídnutí jejich vědecky poctivých a eticky nesporných rychlých a definitivních řešení. Laická veřejnost, jak si ji představovali Émile Durkheim či Max Weber v době, kdy psali své dnes kanonické texty sociologie jako vědního oboru, se navíc změnila natolik, že již pasivně nepřihlíží externím rozborům svého jednání a staví tak sociální vědy před nové výzvy dialogu vně vědeckého pole, ale také uvnitř. Jeden takový dialog a jeho konsekvence představuje následující mikroanalýza jednoho výzkumného, a mezilidského vztahu.

Margita Lázoková: Člověk ve hře

Společný příběh začíná

Paní Margita Lázoková⁴ se stala jednou ze spolupracujících pamětnic projektu „O Leperiben / Paměť romských dělníků“. Z počátku její spolupráce na projektu jsme se osobně neznaly. Paní Lázoková, stejně jako většina ostatních pamětníků, byla pro mě dlouhou dobu ztělesněna souborem fotografií a vybraných pasáží

z vyprávění, z nichž jsme připravovali konceptuální pouliční výstavu „Khatar san?“ (Sidiropulu Janků 2015b). Od října 2012 probíhal sběr pamětnických vyprávění, prioritně podle principů participativního zkoumání a eliminace sociální distance s pomocí zapojování lidí z přirozeného každodenního prostředí pamětníků (Sidiropulu Janků 2014). Rozhovor s paní Margitou byl pořízen v lednu 2014, realizační tým rozhovoru sestával z projektového fotografa, filmové dokumentaristky a kurátorky výstavy-kulturní manažerky a stávající tiskové mluvčí Muzea romské kultury, která návrh pořídit rozhovor s paní Margitou přinesla, neboť se znaly na základě aktivit Muzea. Osobně jsem se s paní Margitou setkala až tři čtvrtě roku po realizaci rozhovoru, který vznikl pro účely našeho projektu. Bylo to v říjnu 2014 na slavnostní vernisáži brněnské výstavy z pamětnických příběhů. Jako jedna z mála řidiček disponujícím autem v realizačním týmu projektu jsem pro ni jela na okraj Brna. Setkání bylo od samého počátku srdečné. Když jsme se večer z vernisáže v doprovodu jednoho z mých potomků a kamaráda vraceli k autu, atmosférou mi skupina připomínala spíše návrat z rodinné oslavy, než konec pracovního dne.

V případě genealogie našeho vztahu byl vztah neosobní předsazen vztahu osobnímu, a to o několik měsíců. Osobní pouto mezi námi se pak vytvořilo velmi rychle, neboť nás spojoval společný zájem, ale také osobní nasazení pro společný výsledek. Vnímala jsem také, že příbuzní paní Margity se se mnou sice setkali jen letmo, ale i tak to bylo setkání kvalitativně odlišné, než když výzkumník poprvé navštíví rodinu vybaven arzenálem sběrných pomůcek – diktafonem, záznamníkem a fotoaparátem. Naše seznámení (a seznámení paní Margity s výzkumem) bylo jedním, a to méně obvyklým způsobem zahájení výzkumného vztahu, a za pozornost stojí právě s ohledem na proměňující se status vědy v současné společnosti. Někdy může být užitečné představit se navzájem nejdříve jako lidé, jindy osobnímu vztahu předchází vztah výzkumný. S ohledem na autonomní status vědeckých záměrů považují za vhodné poznávací záměry nijak neskrývat. V případě mého vztahu s paní Margitou postupnému rozvinutí osobní roviny vztahů neosobní zahájení vztahu nikterak neuškodilo. Výzkumné vztahy mohou pak být postupně doplněny dalšími, civilnějšími rozměry mezilidských vztahů, kterých se ve své praxi, a životech, stáváme součástí.

Dialog před kamerou

V květnu 2015 jsme se s paní Margitou setkaly na popud filmového dokumentaristy, který zaznamenával průběh pamětnického projektu a který, po zhlédnutí

⁴ S protagonistkou této podkapitoly jsme se sešly k autorizaci, celý oddíl jsme společně pročetly a prodiskutovaly, vysvětlila jsem jí, že se jedná o recenzovaný odborný text určený spíše užší specializované čtenářské obci, který bude nicméně všeobecně dostupný ve vědeckých databázích. Nakonec jsme se dohodly na adresné prezentaci.

dosavadních materiálů seznal, že by bylo vhodné doplnit nasbíraný materiál o osobní setkání s vybranými pamětníky po fázi sběru vzpomínek. Dohodly jsme si setkání nad autorizací kapitoly z připravované knihy, která se paní Margity týkala, a na její přání jsme zašly do restaurace Bohéma v Brně v budově Janáčkova divadla, kde paní Margita dříve pracovala. Recenzentka knihy doporučovala změnu názvu jejího životního příběhu, a tak jsme osobní setkání využily k diskusi nad tímto tématem, a zároveň k realizaci vizuálně atraktivních záběrů v okolí budovy Janáčkova divadla. Paní Margitu jsem ráda viděla a zároveň jsem si byla vědoma dvojí role, ve které jsme obě to odpoledne byly. Snažila jsem se sebe i ji umístit do pozic, které umožňovaly natáčení filmových záběrů. Kromě posezení v restauraci, rozhovoru s místním personálem a revize rukopisu knihy, jsme strávily čas vyprávěním nad rodinnými fotografiemi a dobovými novinovými články o hudebním souboru, ve kterém vystupovala.

Společně strávené odpoledne se nakonec stalo několikanásobně transfigurační zkušeností.⁵ Zatímco jsme si povídaly a autorizovaly knižní kapitolu, filmový dokumentarista vytvářel obrazový materiál, který později dramaturgicky zasazoval do celkového obrazu dokumentární výpovědi. Perspektivou nové naratologie (Culler 1992) můžeme říci, že jsme se společně podíleli na zvýznamnění životního příběhu paní Margity, ale také mého výzkumného vztahu s paní Margitou (a potažmo vztahů všech členů týmu sběru paměti), který ustanovuje smysluplnost a důležitost adresného zacházení s kolektivní pamětí, v tomto případě paměti poválečné industrializace prostoru Československa a vzpomínání na socialistické podoby česko-romských vztahů v českých zemích a historické kontinuity podoby těchto vztahů.⁶

Završení společného příběhu

V listopadu 2015 se konala závěrečná konference projektu „Paměť romských dělníků“. Na konferenci jsem se rozhodla pozvat paní Margitu (v té době už jsme si tykaly) v roli čestného hosta. Paní Margita se zúčastnila zahájení konference i večerního promítání filmového dokumentu, byla jsem překvapena dynamičností a angažovaností jejího projevu. Bylo patrné, že celý život aktivně občansky vystupuje a takové jednání i typ publika je jí vlastní. Paní Margita absolvovala dlouhý konferenční den, včetně večerní projekce sběrného filmového dokumentu

---

⁵ Italský teoretik umění Arthur Danto (1964) hovoří o transfiguraci jako o procesu proměny předmětu, či gesta v předmět či gesto umělecké. V našem případě se jednalo o přetváření setkání a mezilidského dialogu do podob výstupů aplikovaného sociálně-vědního výzkumu.

⁶ Sociologickou reflexi těchto procesů je možné nalézt v závěrečné esejí „Sociální konstrukce paměti“ v monografii *Nikdy jsem nebyl podceňovanej* (Sidiropulu Janků 2015a).

(Hlaváček, Hlaváčková a Sidiropulu Janků 2015), díky nabídce odvozu autem od nás, organizátorů. Po ranním bloku si jela odpočinout k příbuzným, kteří bydlí v bližší části města, a v podvečer jsem ji opět vyzvedla.

Během konference jsem si uvědomila náročnost (a tím nevhodnost, neboť tato náročnost ohrožovala mou koncentraci na činnosti, v nichž jsem nebyla zastupitelná) sloučení rolí hlavní řešitelky projektu a té, jež vykonává drobné organizační úkony. V průběhu řešení našeho aplikovaného sociálně-vědného projektu se nám však nepodařilo vytvořit produkční zázemí, které by tento nedostatek dokázalo kompenzovat. To jsem se pokusila, i když nakonec neúspěšně, změnit v navazujícím projektu.

Cesta taxíkem jako administrovaný luxus

V roce 2016 jsme se s paní Margitou setkaly u spolupráce, a i když to byl kontakt jen telefonický, z hlediska genealogie našeho výzkumného vztahu to byl kontakt významný. V témže roce se mi totiž podařilo skrze univerzitní pracoviště zaměřené na aplikaci badatelských výsledků do praxe získat prostředky na výrobu elektronické učebnice z didaktického materiálu, který je postavený na práci s osobními příběhy romských pamětníků. Do připravovaného projektu pilotní komercializace jsem se rozhodla zařadit také setkání učitelů s vybraným pamětníkem v rámci workshopu, kde se měli učitelé s didaktickým materiálem seznámit a naučit pracovat. Mou první volbou byla paní Margita. Když jsem jí telefonovala, souhlasila se slovy (parafráze terénních poznámek z roku 2016):

Ano, když to něco přinese. Je to potřeba, předávat informace o životě Romů lidem ze všech sfér, tak jak jsme to spolu předtím dělaly. Zvláště teď je to důležité, co se to děje s těmi uprchlíky. Aby lidé pochopili, že Romové, tolik roků tady jsme, a byly takové problémy. Jsme tady doma, občané tohoto státu, nemáme ambasádu, a tak dále a tak dále. Můžeme to říct majoritě; těm, kteří to chtějí poslouchat.

Protože paní Margita bydlí na okraji Brna a s ohledem na svůj věk je omezeně mobilní, napsala jsem do projektu do položky Cestovné prostředky na taxi pro ni, abych se nakonec nemusela opět stát taxikářkou já sama. Ráda bych zde rozepsala, co takové rozhodnutí obnášelo. V případě zde prezentované genealogie výzkumného vztahu a jeho vlivu na způsoby, jakým se realizují aplikované sociálně-vědné záměry je to příběh významný, protože notoricky se opakující. Poukazuje nejen na limity, ale také na stinné stránky a možné prostory reprodukce stávajících sociálních struktur, což může do důsledku znamenat také reprodukci jevů, které se sociálně-vědné výstupy snaží zmírnit, jako je sociální marginalizace či podpora funkční občanské participace. Vraťme se ještě k procesu podávání projektové žádosti. Když se v kolonce Cestovné objevilo slovo taxi, vyvolalo to u potenciálního

donora okamžitou odezvu. Přesto, že se jednalo o mizivý poměr z celkového rozpočtu (0,6 % z celkové částky), vyžadovala tato položka speciální péči. Peníze na taxi nám byly nakonec uznány. Když nastala doba potřeby využití taxislužby, ukázaly se další administrativní překážky, jejichž překonání vedlo buď cestou vytvoření dostatečného časového předstihu zaplacení taxislužby, nebo cestou neformálního řešení situace – že bych prostě a jednoduše, jako již dříve, pro paní Margitu zajela vlastním osobním automobilem a vyhnula se tak složité administrativní proceduře. Paní Margitě jakožto externí spolupracující by bylo potřeba nejprve vytvořit cestovní příkaz, který by musela buď podepsat, nebo zadat online, pokud bychom jí ovšem předem doručili heslo do online systému, který spravuje také cestovní příkazy. Po zadání cestovního příkazu by si mohla u nás na pracovišti vyzvednout zálohu na zaplacení taxi. Aby tuto zálohu mohla vyzvednout, musela by tedy nejdříve navštívit místo určení. Druhou možností bylo vyhotovit plnou moc na vyzvednutí zálohy, a tudíž se s paní Margitou buď sejít k podpisu, nebo administrativu vyřídit korespondenčně, a tudíž po ní vyžadovat alespoň cestu na poštu. Nakonec padla volba na nesystémové a tudíž z hlediska pilotní komercializace nevhodné řešení. Zajet pro paní Margitu vlastním automobilem totiž neznamená nalézt funkční cestu, kterou bychom mohli popsat jako nutnou k trvalému udržení komercializovaného postupu, v tomto případě personálně zajištěného školení pro učitele.

Proč vlastně byla osobní přítomnost paní Margity na školení tak důležitá? Při diskusích s učiteli z praxe v průběhu přípravy didaktických podkladů jsem zaznamenala potřebnost přítomnosti „živého pamětníka“ v hodinách, aby téma bylo pro studenty zajímavé. Můj předpoklad, že tato přítomnost by mohla fungovat obdobně v případě školení samotných učitelů, se také odvíjel od mé vlastní zkušenosti s diskusemi o česko-romských vztazích, kdy v místnosti jsou kromě etnomajoritních Čechů reprezentanti žitého romského etno-kulturního étosu samotní. V případě, že tomu tak není, diskuse mají tendenci neopouštět sféru stereotypních názorů a postojů, zůstávají na povrchu. Jakkoliv vždy při takové intervenci pocítuji určitý stud z fetišizace autenticity romské etno-kulturní zkušenosti, vnímám, že ta je funkční, a proto ji, pokud je možnost, podporuji. Většinou se také lidem, které o takovou formu spolupráce žádám, omlouvám za takovou exotizační snahu, a snažím se jim vysvětlit, proč si navzdory určité ostudnosti této snahy myslím, že je dobré mou žádost zvážít. Školení se nakonec kvůli nedostatečné marketingové kampani, kterou jsme z nedostatku zkušeností nezvládli dobře, a také z důvodu nedostatku zájmu ze strany učitelů neuskutečnilo, přesto tento příklad dobře slouží jako ukázka procesu legitimizace nákladů na vědecký provoz a některých jeho problematických bodů.

Je patrné, že náklady na technologické realizace jsou již jaksi společensky předjednány a není potřeba věnovat jejich legitimizaci velkou pozornost. Vytvoření

elektronické učebnice totiž tvořilo 67 % rozpočtu projektu a nebylo potřeba jej jakkoliv v projektu komentovat. Oproti tomu podpora mezilidských vztahů, k níž může patřit také podpora individuální mobility ve výši 0,6 % rozpočtu, legitimizačním nárokům vystavena byla. Domnívám se, že to není jen z důvodu toho, že je hůře měřitelný efekt dosažení cíle (naprogramování interaktivního formuláře je viditelnější a tudíž lépe kontrolovatelným úkonem), ale také z důvodu hodnotového zaměření společnosti, jejíž součástí je i grantová komise. Materiální a technologické realizace se těší větší důvěře ve vlastní hodnotu, a tudíž menšímu tlaku na vlastní legitimizaci, než realizace „měkké“ zaměřené na práci v oblasti významů a mezilidských vztahů. Navíc, zatímco technologie a materiální realizace se těší statusu karteziánské objektivní neutrality (Mol 2016), zasahování do mezilidských vztahů je vnímáno jako problematická manipulace.

Další a další završování společného příběhu

V listopadu 2016 bylo paní Margitě uděleno ocenění Cena Muzea romské kultury. Přišla jsem na její pozvání na slavnostní předání Ceny. Součástí ceremoniálu bylo předání pamětní fotografické knihy. K mému překvapení byla fotokniha s osobními a pracovními portréty paní Margity zakončena snímky z natáčení našeho filmového dokumentu. Společně jsme si knihu prolistovaly a vyfotily se s její rodinou. Bylo to pro mě zvláštní nahlédnutí do širšího biografického světa paní Margity. Od té doby jsme se až do dubna 2018, kdy jsem paní Margitu navštívila kvůli autorizaci tohoto textu, neviděly. Přesto jsem si byla jistá, že pomalu a přerušovaně budovaná vazba již mezi námi pravděpodobně jen tak nepomine. Autorizace probíhala ve velmi osobním duchu, v průběhu odpoledne, které jsme spolu strávily, ve mně dozrálo rozhodnutí, že si od nyníška chci v našem vztahu budovat také soukromou rovinu, která se již nebude týkat genealogie našeho vztahu výzkumnice – účastnice výzkumu ve smyslu toho, že bych ji vědomě refleктоvala a zaznamenávala. Paní Margita návrh textu i pobídka k privatizaci našeho vztahu přijala (proto zde průběh autorizační návštěvy již zevrubně nepopisuji), a zároveň navrhla přidat k autorizaci dovětek, který by lépe vysvětloval pozadí jejích pohnutek k celospolečenskému angažmá, včetně účasti na výzkumu *Paměť romských dělníků* a souhlasu s uveřejněním textu pro *Cargo*. Dá se říci, že zatímco já jsem se po šesti letech propracovala v našem vztahu také na čistě privátní půdu, paní Margita se osmělila, a naplno využila mé veřejné role sociální vědkyně jako toho, kdo dává hlas těm, kteří jsou společensky upozaděni (což je pozice v metodologických učebnicích hojně popisovaná). Parafrázi jejího vyjádření (po úpravách, na kterých jsme se společně dohodly tak, aby vyhovovaly vyjadřovacímu záměru paní Margity a mému dramaturgickému konceptu připravovaného textu) zde tedy uvádím:

Romové, to je choulostivá společenská otázka. To, že spolupracujeme, angažují se, nabízím své názory, práci pro veřejnost; to dělám proto, aby široká

veřejnost pochopila, že Romové nejsou všichni stejní, a že mezi Čechy i Romy jsou dobří lidé i špatní lidé. A jsou lidé různých názorů. Nevyšlapávám Romům cestičku, dělám to pro nás všechny.

Náš vztah s Margitou Lázokovou je ukázkou roky budovaného mezilidského vztahu, který má (kromě roviny osobní sympatie, jež dost možná byla určující pro to, že se náš vztah rozvíjel dlouhodobě a vzájemně inspirativně) rozměr realizace rozmanitých zájmů na obou stranách, což odpovídá parametrům fair-tradového výzkumného vztahu (Sidiropulu Janků 2015c). Budování výzkumných vztahů je více než kognitivní a etickou záležitostí. Je narativní formou prolínání mimovědecké a vědecké sociální reality, která má vliv na obě pole a vytváří a posiluje pole třetí, sociální pole, pole *vyjednávání* statusu vědecké expertízy ve světě mimo vědecké laboratoře, ústavy a katedry.⁷ Zároveň je patrné, že již samotné psaní jakéhokoliv projektového záměru, tvorbu Ganttova diagramu⁸ a sestavování rozpočtu, je možno vnímat jako hodnotové prohlášení, pobídku k vytváření dosud neexistujících struktur, nebo posilování vybraných struktur stávajících. Je zkrátka více než odhadováním nákladů a proveditelných postupů, stejně jako vztahy, které při následné realizaci projektových záměrů vznikají a vyvíjejí se, nejsou jen vztahy dvou výzkumných stran.

Závěr: cesty k teleologickému společenství

Italský filosof Gianni Vattimo (2013: 38) ve své poslední knize *Transparentní společnost* upozorňuje ve shodě se sociologickými klasiky, že založení sociologie jako vědeckého oboru bylo od počátku více než epistemologickým programem:

Společnost společenských věd je ta, v níž se lidské konečně stává předmětem přísného, platného a ověřitelného vědění. Důležitost, která je v programu osvícenské emancipace přikládána např. toleranci a svobodě projevu, není motivována výhradně – či principiálně – nějakým obecnějším požadavkem na svobodu, ale spíše vědomím, že svobodná společnost je ta, v níž lidstvo může dosáhnout sebevědomí ve „veřejné sféře“, zejména v oblasti veřejného mínění, svobodné diskuse atd., které není ovlivněné dogmaty, předsudky, pověrami.

Vattimo zdůrazňuje, že sociologie nevzniká pouze jako nástroj popisného uchopení vnější společenské reality, ale jako nástroj spolu-vytváření osvícenské společnosti; a nástrojem spolu-utváření společnosti zůstává i v době post-osvícenské.

---

⁷ Za upozornění na důležitost performativního aktu vyjednávání pro úspěšnost aplikovaných vědeckých výstupů děkuji Silviu Funtowiczovi, Andreovi Saltellimu a Bruně De Marchi (2017; viz též Saltelli a Funtowicz 2017).

⁸ Grafické znázornění plánu činností.

Ve shodě s tím Bauman (2000) popisuje, jak se sociologie přesouvá z pozice podporovatele bezproblémové správy moderního světa k postmoderní psychosociální službě přípravy člověka na život v množství výkladů a pravd, aniž by se vzdal vlastní zodpovědnosti za hodnocení a volby, které nejen může, ale přímo musí činit. Bauman ironicky poznamenává, že sociologie vlastně svým epistemologickým programem aktivně pracuje na narušení svého statusu výlučného vykladače společenských procesů, protože posiluje společnost otevřené komunikace a pluralitních výkladů žitého světa. Tomuto vývoji jdou naproti některé současné sociologické směry, například kulturní sociologie. Jedním z konceptuálních zdrojů kulturní sociologie, jak je ve svém dnes již ikonickém textu „The Strong Program in Cultural Sociology“ představují Jeffrey C. Alexander a Phillip Smith (2003: 250, překlad KSJ), je oblast narativní a žánrové teorie literárních studií:

Důraz této teorie částečně spočívá ve své afinitě k textuálnímu chápání společenského života. Důraz na teleologii navazuje na určitý interpretativní potenciál klasického hermeneutického modelu. Tento impuls směrem ke čtení kultury jako textu je v této narativní práci doplněn zájmem o vývoj formálních modelů, které lze aplikovat napříč různými komparativními a historickými případy. Jinými slovy, narativní podoby, jako je hra morálky nebo melodrama, tragédie a komedie, lze chápat jako „typy“, které s sebou nesou partikulární implikace pro společenský život.

Ve shodě s tím můžeme na aplikovanou sociální vědu pohlížet jako na narativní formu se specifickým záměrem a jistou pobídkou k interpretaci, stejně jako jsou specifickými formami teoretická rozprava, obhajoba projektového záměru u donora, rozhovor v médiích, facebookový status či tweet. Aplikovaná sociálně-vědná řečová hra přitom obsahuje důraz na existenci různých publik. Bez úspěšné komunikace s více typy příjemců sdělení nemůže být úspěšná. Dasgupta a Driskell (2007) zdůrazňují, že aplikované sociálně-vědné výstupy jsou určeny jinému typu publika; že publikum pro základní výzkum neboli vědomostní sociologii je publikem jiným, a také hovoří jiným jazykem, a my proto také musíme volit jiné jazykové prostředky. Eriksen (2013: 127, překlad KSJ) v této souvislosti prosazuje *metodu altercentrického psaní*, tedy psaní s myšlenkou na rozmanitá publika, která podle něj může pomoci učinit čtenářsky atraktivními jak odborné, tak popularizační texty:

Zatímco péče o své čtenáře je chvályhodným znakem každého spisovatele, stereotypní představy o očekáváních čtenářů neumožňují psát inovativně. Psát pro rozmanitá publika může být dobrým cvičením, v neposlední řadě proto, že činí autora citlivým k riziku produkce ve standardizovaných formátech. Toto riziko zahrnuje otázku správnosti akademického psaní, stejně jako riziko komerčního žvanění či žurnalistu.

Eriksen zmiňuje v této souvislosti text Terence Turnera „Anthropology and Multiculturalism: What Is Anthropology That Multiculturalists Should Be Mindful of It?“ (1993), ve kterém Turner vysvětluje zásadní rozdíl mezi chápáním kultury a multikulturalismu ve vědecké antropologii a v politice identit, a proč je tento zásadní rozdíl důležité chápat, pokud chceme na pravou míru uvést kritiku vědecké antropologie jako bezhlavého propagátora multikulturního soužití liberálně-demokratických městských společností, která ve veřejných debatách zaznívá. Turnerův text ale mimoakademickou veřejnost nezasáhl, v tom je jeho slabina. Eriksen (2013: 45, překlad KSJ) se proto pokouší jasněji formulovat, o co v antropologii jde, a to včetně oddělení antropologické analýzy od prosazování multikulturního společenského modelu, což v laickém pohledu ke škodě antropologie jako vědeckého oboru splývá:

To znamená zhruba toto: antropologové nabízejí jemnozrné záznamy o kulturách jiných lidí a o způsobech, jakým je jejich každodenní snažení utvářeno kulturními idejemi. Antropologové ovšem zároveň také kriticky zpochybňují své vlastní myšlenky a teorie o tom, jak vznikají kulturní světy, neboť i tyto myšlenky jsou kulturně konstruované a mají ideologický rozměr. Antropologové by tak mohli říct multikulturalistům, že pokud kritizují své protivníky za poskytnutí zakřiveného omezeného pohledu na svět, musí tím samým způsobem zpochybňovat svůj vlastní pohled na svět. Výsledkem toho, že tak učiní větší množství lidí, bude demokratičtější společnost.

Tento proces doporučuje Tužinská (2017) s odkazem na interview Susan MacDougall s Timem Ingoldem (MacDougall 2016) nazvat procesem *odnaučování*, který je uplatnitelný nejen v praxi sociálně-vědného zkoumání, ale také při komunikaci výsledků bádání. Aplikované výstupy, u nichž je obvykle také již ve fázi tvorby rozpočtu myšleno na práci s vizuální reprezentací, profesionální grafickou úpravu a nutnosti komunikovat výsledný obsah s mimoakademickou veřejností, mohou navíc dobře posloužit jako potřebné vnější PR akademické práce. Aplikovaný výzkum – však také ze své povahy větší rozmanitosti výstupů, které jsou komunikovány v rozmanitých sociálních polích – přináší větší potenciál vytváření a přetváření mezilidských vztahů samotným procesem zkoumání.

Pokud se na fenomén aplikované sociální vědy podíváme optikou kulturní sociologie a její inspirace v nové naratologii, můžeme konstatovat, jak píše Hamar (2008: 63; srov. Culler 1992), že každé vyprávění potřebuje ke své existenci nejen vypravěče, ale také příjemce vyprávění, funkční významovou strukturu, která přistoupí na existenci jisté podoby vyprávění a jeho uvedení do sociálního života, do děje:

Namísto objevování skrytých zákonitostí či inherentních strukturálních invariant daných v základech narativ poukazují nová naratologická zkoumání

na to, že struktura je spolu-konstruována čtenářem či posluchačem vyprávění: struktura neexistuje nezávisle, nelze ji myslet bez interpretační aktivity čtenáře či posluchače, kteří tuto strukturu spolu-vytvářejí, tj. nejenom objevují.

K tomu však patří také respekt ke skutečnosti, že od nás může mimoakademické prostředí vyžadovat tu partnerský dialog, jehož součástí je odnaučování; tu spolu-vytváření významů, které obsahuje spolu-vytváření, spolu-učení a spolu-vyprávění; tu hierarchické, expertní vědění, poradu a poučení. Nám nezbyvá, než se na takovou rozmanitost pobídek připravovat.

BIBLIOGRAFIE

- Agentura pro sociální začleňování Úřadu vlády ČR. 2018. „Metodiky a manuály dobrých praxí.“ Staženo z <http://www.socialni-zaclenovani.cz/metodiky-a-manualy-dobre-praxe>.
- Alexander, Jeffrey C., a Philip Smith. 2003. „The Strong Program in Cultural Sociology.“ In *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*, ed. Jeffrey C. Alexander, 11–26. New York: Oxford University Press.
- Barša, Pavel. 2008. „Konstruktivismus a politika identity: Odpověď Tomáši Hirtovi a Markovi Jakoubkovi.“ In *Romové a cikáni – neznámí i známí: Interdisciplinární pohled*, eds. Marek Jakoubek a Lenka Budilová, 208–243. Voznice: Leda.
- . 2015. „Diskusní příspěvek k příspěvku Radima Marady ‚Paměť a vzpomínání: Současné výzvy kulturní sociologie.‘“ Příspěvek přednesený na konferenci Paměť romských dělníků jako žitá přítomnost: Mezioborová konference. Brno, 28. 11. 2015.
- Bastow, Simon, Patrick Dunleavy a Jane Tinkler. 2014. *The Impact of the Social Sciences: How Academics and Their Research Make a Difference*. Washington: SAGE.
- Bauman, Zygmunt. 2000. „Sociological Enlightenment – For Whom, About What?“ *Theory, Culture & Society* 17 (2): 71–82.
- Bradbury, Hilary. 2015. „Introduction: How to Situate and Define Action Research.“ In *The SAGE Handbook of Action Research*, ed. Hilary Bradbury. Los Angeles: SAGE.
- Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu. 2017. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Staženo z <http://www.antropologie.org/cs/caat>.
- Cudráková, Marie, Lada Červeňáková, Karina Hoření a Jitka Oláh. 2015. *Khatar san? Odkud jste? Zlepšování česko-romských vztahů mezi žáky českých základních a středních škol*. Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita.

- Culler, Jonathan D. 1992. *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Danto, Arthur. 1964. „The Artworld.“ *The Journal of Philosophy* 61 (19): 571–584.
- Dasgupta, Samir, a Robyn Driskell. 2007. „Introduction.“ In *Discourse on Applied Sociology: Vol I. Theoretical perspectives*, eds. Samir Dasgupta a Robyn B. Driskell, 1–27. New York: Anthem Press.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2013 [2006]. *Engaging Anthropology: The Case for a Public Presence*. London: Bloomsbury.
- Fine, Michelle. 1994. „Working the Hyphens: Reinventing Self and Other in Qualitative Research.“ In *Handbook of Qualitative Research*, eds. Norman K. Denzin a Yvonna S. Lincoln, 70–82. Thousand Oaks: SAGE.
- Frascati Manual. 2015. *Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development: The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities*. Paris: OECD.
- Funtowicz, Silvio, Andrea Saltelli a Bruna De Marchi. 2017. „Kulatý stůl – diskuze pro akademiky s Andrea Saltelli, Silvio Funtowicz a Bruna De Marchi.“ Příspěvek přednesený na sérii přednášek a debat Post-normal science v České republice. Brno, 20. 4. 2017.
- Gouldner, Alvin W. 1957. „Theoretical Requirements of the Applied Social Sciences.“ *American Sociological Review* 22 (1): 92–102.
- Graff, Harvey J. 2015. *Undisciplining Knowledge: Interdisciplinarity in the Twentieth Century*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Hale, Charles R. 2001. „What is Activist Research?“ *Social Science Research Council* 2 (1–2): 13–15.
- Hamar, Eleonóra. 2008. *Vyprávěná židovství: O narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*. Praha: SLON.
- Havelková, Hana, a Petra Ezzeddine. 2016. „Women in Between: Gender, Refugee Experience and Aging.“ *Lidé města* 18 (2): 179–201.
- Hirt, Tomáš. 2008. „Výhledy a útrapy aplikované antropologie v ČR: Příspěvek k debatě o výzkumu jedné sporné problematiky.“ *Biograf* 46, 23 odst.
- , et al. 2012. *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Hlaváček, Tomáš, Petra Hlaváčková a Kateřina Sidiropulu Janků. 2015. Filmový dokument „Když máš práci, máš všechno“. Brno: Masarykova univerzita.
- HOBOfemia. 2017. Praha: Akademie věd České republiky. Staženo z <http://hobohemia.eu/>.
- Hradečná, Pavla, Marie Jelínková, Petra Ezzeddine a Hana Havelková. 2016. *Ženy na vedlejší koleji(?) Gender, migrace a stárnutí*. Praha: Sdružení pro integraci a migraci.

- Jakoubek, Marek, a Lenka Budilová. 2008. *Romové a cikáni – neznámí i známí: Interdisciplinární pohled*. Voznice: Leda.
- Jakoubek, Marek, a Tomáš Hirt, eds. 2004. *Romové: Kulturologické etudy (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Jessop, Bob, a Ngai-Ling Sum. 2001. „Pre-disciplinary and Post-disciplinary Perspectives.“ *New Political Economy* 6 (1): 89–101.
- Keddia, Satish, and Linda A. Bennett. 2005. „Applied Anthropology.“ In *Encyclopedia of Life Support Systems*. Oxford: EOLSS.
- Klein, Julie T. 1991. *Interdisciplinarity: History, Theory and Practice*. Detroit: Wayne State University Press.
- LSE Impact Blog. 2018. London: London School of Economics. Staženo z <http://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/>.
- MacDougall, Susan. 2016. „Enough about Ethnography: An Interview with Tim Ingold.“ *Cultural Anthropology*. Staženo z <https://culanth.org/fieldsights/enough-about-ethnography-an-interview-with-tim-ingold>.
- McDonald, James H. 2002. *The Applied Anthropology Reader*. Boston: Allyn and Bacon.
- Menken, Steph, and Machiel Keestra, eds. 2016. *An Introduction to Interdisciplinary Research: Theory and Practice*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ministerstvo kultury ČR. 2018. NAKI II. Staženo z <https://www.mkcr.cz/program-na-podporu-aplikovaneho-vyzkumu-a-vyvoje-narodni-a-kulturni-identity-na-leta-2016-az-2022-naki-ii-857.html>.
- Mol, Annemarie. 2016. „Clafoutis jako složenina: Když se podaří, že věci drží pohromadě.“ *Biograf* 63–64, 28 odst.
- Moran, Joe. 2010. *Interdisciplinarity*. New York: Routledge.
- Nedbálková, Kateřina, a Kateřina Sidiropulu Janků. 2015. *Doing Research, Making Science: The Memory of Roma Workers*. Brno: CDK.
- Rada vlády pro výzkum, vývoj a inovace. 2018. „Národní priority orientovaného výzkumu, experimentálního vývoje a inovací.“ Úřad vlády České republiky. Staženo z <http://www.vyzkum.cz/storage/att/9B898C53154D73069EA632BE6E96712A/Priority%20VaVaI.pdf>.
- Roll-Hansen, Nils. 2009. *Why the distinction between basic (theoretical) and applied (practical) research is important in the politics of science (Report)*. London: The London School of Economics and Political Science.
- Saltelli, Andrea, and Silvio Funtowicz. 2017. „What is Science’s Crisis Really About?“ *Futures: The Journal of Policy, Planning and Futures Studies*, 1–7.
- Sidiropulu Janků, Kateřina. 2015a. *Nikdy jsem nebyl podceňovanej: Ze slovenských osad do českých měst za prací (Poválečné vzpomínky)*. Brno: MUNI Press.
- , ed. 2015b. *Khatar San? Jak slovenští Romové přišli do českých zemí za prací a co se dělo potom – How Slovak Roma Came to the Czech Lands for Work and*

- What Happened Next*. Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita.
- _____. 2015c. „Researching with Respect, Remembering with Dignity: Day after Day.“ In *Doing Research, Making Science: The Memory of Roma Workers*, eds. Kateřina Sidiropulu Janků a Kateřina Nedbálková, 21–53. Brno: CDK.
- SIMI. 2017a. „SIMI bez vrásek: Migrantky vs. stárnutí.“ Praha: Sdružení pro integraci a migraci. Staženo z <http://bezvrasek.migrace.com/>.
- _____. 2017b. Filmový dokument „Women Next Door / Ženy odvedle.“ Praha: Sdružení pro integraci a migraci. Staženo z <https://www.youtube.com/watch?v=uPKR72Sb0so>.
- Skupnik, Jaroslav. 2009. „Antropologie, romistika i folkloristika: Jak se hloupý Honza učil kinšipsky.“ *Český lid* 96 (1): 87–90.
- Smelser, Neil J., a John S. Reed. 2012. *Usable Social Science*. Berkeley: University of California Press.
- Stöckelová, Tereza. 2012. *Nebezpečné známosti: O vztahu sociálních věd a společnosti*. Praha: SLON.
- _____. 2016. „Academics and Policy-Relevant Knowledge.“ In *Policy Analysis in the Czech Republic*, eds. Arnošt Veselý, Martin Nekola a Eva M. Hejzlarová, 291–301. Bristol: The Policy Press.
- Synková, Hana. 2008. „Romská problematika? Česká antropologie ve službách státu a nevládních organizací.“ *Biograf* 45, 20 odst.
- TACR. 2018a. Program Ěta. Staženo z <https://www.tacr.cz/index.php/cz/programy/program-eta.html>.
- _____. 2018b. Program na podporu aplikovaného společenskovedního a humanitního výzkumu, experimentálního vývoje a inovací ĚTA. Staženo z https://www.tacr.cz/dokums_raw/eta/170116_Program_ETA.pdf.
- Turner, Terence. 1993. „Anthropology and Multiculturalism: What Is Anthropology That Multiculturalists Should Be Mindful of It?“ *Cultural Anthropology* 8 (4): 411–429.
- Tužinská, Helena. 2017. „Anthropology as Necessary Unlearning: Examples from Camps, Courts, Schools and Businesses.“ *Etnološka Tribina* 40 (47): 3–14.
- Úřad vlády ČR. 2017. „Metodika hodnocení výzkumných organizací a hodnocení programů účelové podpory výzkumu, vývoje a inovací.“ Č. j.: 21805/2016-OMP.
- Vašát, Petr. 2012. „Mezi rezistencí a adaptací: Každodenní praxe třídy nejchudších.“ *Sociologický časopis* 48 (2): 247–282.
- _____. 2013. „Sme na jedný lodí: Morálka a ekonomika v prostředí třídy nejchudších.“ *Etnologický časopis* 100 (4), 427–448.
- _____. 2014. „Předevčirem, nebo kdy to bylo?: Temporalita třídy nejchudších.“ *Sociologický časopis* 50 (1): 57–82.
- Vattimo, Gianni. 2013. *Transparentní společnost*. Praha: Rubato.

Kateřina Sidiropulu Janků

katerinasj@mail.muni.cz

Institut pro výzkum inkluzivního vzdělávání

Pedagogická fakulta

Masarykova univerzita

<http://katedry.ped.muni.cz/iviv>